

адбываліся ў прынцыпе ў выніку розных абставін, у рабаўладальніцкіх і феадальных дзяржавах пры пэўных рэлігійных узаемаадносінах у грамадстве. Беларусы з'яўляюцца адной з частак славянскай галіны індаеўрапейцаў.

Гаранін С.Л., *малодшы навуковы супрацоўнік, Інстытут літаратуры імя Я.Купалы НАН Беларусі*

ПРАБЛЕМА ГІСТАРЫЧНАГА РАЗВІЦЦА ЖАНРУ ХАДЖЭННЯЎ У КАНТЭКСТЕ ЎСХОДНЕСЛАВЯНСКАГА ЛІТАРАТУРНАГА ЎЗАЕМАДЗЕЙННЯ

У сярэднявеччы грамадству была ўласціва цікавасць да сакральнага, незямнога свету. Гэтая прага выяўлялася ў розных формах, адной з якіх было паломніцтва на хрысціянскі ўсход — у Іерусалім да Боскай дамавіны або ў Канстанцінопаль — горад, адкуль прыйшло да славян святло праваслаўнага веравызнання.

Яшчэ ў дапісьмовую эпоху складалася традыцыя абавязковых вусных паведамленняў аб чужых краінах, і на глебе гэтай традыцыі ўзнікае пад уплывам хрысціянскага пісьменства і літаратуры жанр хаджэнняў, які складаецца з разнастайных нататкаў аб Леванцы, пакінутых сярэднявечнымі пілігрымамі.

Але ў выніку шэрага прычын, глыбока ўдавацца ў якія мы зараз не можам, паломніцтва як форма ўвасаблення цікавасці да незямнога, рэлігійнай самаадданасці і нават самаахвяравання або як форма рытуальнай дзейнасці адраджалася перыядычна. Назіраюцца этапы ўзмацнення паломніцкага руху і перыяды яго заняпаду. У адпаведнасці з гэтым і развіццё жанру хаджэнняў не мае бесперапыннага характару.

Асабліва моцным было паломніцтва ў Беларусі з канца XIV па першую палову XV ст., і да нашага часу захавалася пяць помнікаў далезнага жанру, складзеных за гэты перыяд.

Але калі зазірнуць у першыя нарысы па гісторыі беларускай літаратуры, дык бачна, што ні адно з хаджэнняў названага перыяду ў іх нават не згадваецца.

Здаецца, абумоўлена гэта тым, што далёка не ўсе аспекты літаратурнага ўзаемадзеяння паміж славянскімі народамі зараз раскрыты.

Беларускія хаджэнні XIV—XV стст. даходзяць да нас у спісах, не ранейшых за другую палову XV ст., а пераважна ў рукапісах XVI—XVII і XVIII стст. Але якраз з сярэдзіны XV і ў XVI ст. цікавасць у Беларусі да Святой зямлі памяншаецца ў сувязі з надыходам эпохі Адраджэння і ўсталяваннем пераважна свецкай сістэмы духоўных каштоўнасцей. Формы рэалізацыі цікавасці да незямнога змяняюцца. Зразумела, што чытачоў і кніжнікаў-перапісчыкаў цікавяць апісанні свецкіх вандровак, нахштальт аповесці “Аб двары турэцкага султана” С.Старавольскага, “Дзённіка” Т.Білевіча і інш. Старажытныя беларускія хаджэнні, напісаныя ў ранейшы час, страчваюць папулярнасць і не перапісваюцца ў Беларусі. Але творы пераходзяць у рускае — маскоўскае і ноўгарадскае — літаратурнае асяроддзе, прычым якраз у XVI ст. цікавасць да Святой зямлі ў Расіі ўзрастае. Беларускія хаджэнні пераапрацоўваюцца згодна з маскоўскімі ды ноўгарадскімі літаратурнымі густамі і прыжываюцца ў рускай літаратуры ў пераапрацаваным выглядзе. Наяўнасць такой “пракладкі”, калі беларускія арыгіналы з’яўляюцца 500—600 гадоў назад, а рэальныя спісы, з якімі мае справу даследчык, захаваліся праз рускае пасрэдніцтва і датуюцца XVI і XVII стст., і паўплывала на высновы, да якіх прыходзілі вучоныя.

Але літаратурнае і ў цэлым культурнае ўзаемадзеянне праяўлялася не толькі ў гэтым. Справа ў тым, што ў розных усходнеславянскіх землях цікавасць да сакральных цэнтраў Усходу не супадала храналагічна. Так, першыя хрысціянскія багамольнішчы з’явіліся ў Кіеве напрыканцы X ст., а ў першай палове XII ст. менавіта Кіеўшчына і, можа быць, Чарнігаўшчына былі ахоплены пілігрымскім рухам. У другой палове XII ст. у

гэтую арбіту ўцягнуліся Полацк, Ноўгарад, магчыма, Курск. Але ў пачатку XII ст. паломніцтва ў Кіеве прыходзіць у заняпад. Затое ўсё XIII ст. і першую палову XIV ст. актыўна вандруюць ноўгарадцы. Пасля, як ужо адзначалася, “пальма першыства” пераходзіць у Полацка-Смаленскі рэгіён, а з другой паловы XV ст. амаль да канца XVI ст.— у Маскву. Нарэшце, у канцы XVI—першай чвэрці XVII ст. зноў вылучаецца Вялікае княства Літоўскае, а ў канцы XVII ст. паломніцкі рух актывізуецца ў Кіеве. Таму і паломніцкая літаратура кожнай з гэтых земляў, ва ўсякім разе да канца XVI ст., г. зн. да з’яўлення ў Беларусі “Перагрынацыі...” М.К.Радзівіла Сіроткі, абапіраецца не столькі на ўласную, колькі на традыцыю паломніцкай літаратуры суседняй краіны. Нарэшце, гэтае ўзаемадзеянне адбывалася на глебе праваслаўнай візантыйскай традыцыі вусных паведамленняў, блізкаўсходніх легенд і паданняў, якія перахоўваліся і перадаваліся правадырамі-грэкамі.

Між тым зразумела, што літаратурныя густы і школы ў кожнай з земляў накладалі свой адбітак на паломніцкія творы, якія ў дадзенай зямлі з’яўляліся. Цікава, што менавіта ў беларускіх хаджэннях пачаў складацца такі тып героя-апавядальніка, які, дзякуючы сваёй агульназначнай ідэалагічнай пазіцыі, выступае не носьбітам адзінкавага, а выразнікам усёй сваёй нацыянальнай культурнай традыцыі. Верагодна, што ўздзеянне гэтага фактару абумовіла тое, што агульнанацыянальныя патрыятычныя тэндэнцыі выяўляліся ў літаратуры Адраджэння на Беларусі вельмі моцна. З другога боку, адлюстроўваючы ўражанні канкрэтнага чалавека і ставячы яго ў цэнтр паломніцкага апавядання, хаджэнні спрыялі ўзнікненню і развіццю цікавасці да чалавечай асобы, што спрыяла развіццю элементаў рэнесансавай свядомасці ў нетрах сярэднявечнай культуры.